

A szerves kétnyelvűség mint „anyanyelvi” kérdés

Nyelvészeink, íróink, a közélet irányítói, és nem utolsósorban fiatal gyermekek szülei sokat foglalkoznak mostanában mind Magyarországon, mind Amerikában az anyanyelvi fennmaradás kérdésével. A kérdés rendkívül bonyolult és összetett, hiszen gyakorlati, szentimentális, nyelvészeti, társadalmi, és nem kismértékben pedagógiai-lélektan-j kérdés-halmaz, amiben az a tény is okvetlen szerepet játszik, hogy amerikai magyarok és magyarországi magyarok más társadalmi rendszerekben élnek.

Nagyon sokáig nem történt semmi. Végre a tavalyelőtti nyári anyanyelvi konferencia Debrecenben megmozgatott egész sor hazai és külföldi szakembert. Nem szándékozom ezúttal a konferencia részletkérdéseivel foglalkozni, kizárólag mint nyelvész és mint praktikus, maga is szerves kétnyelvűségben élő amerikai magyar szeretnék szót ejteni egy olyan kérdéstről, amely mindaddig elkerülte mind a hazai, mind a külföldi érdekeltek figyelmét.

Egy Amerikában (vagy más angol nyelvterületen) született, avagy oda igen fiatalon kikerült magyar számára egzisztenciális szempontból egész másodlagos kérdés, hogy megtanul-e magyarul, vagy sem. Ez elsősorban hazai emlékekkel telj szüleit és idősebb rokonait foglalkoztatja, mint valamiféle lelki igény, melybe igen gyakran saját büntudatuktól sugallt túlzások elegyednek, és valamiféle tragédiát, szégyent, bukást láttatnak velük, ha a gyerek „elamerikaiasodik” vagy angol akcentussal, törve bírja csak a magyar nyelvet. Tudom, hogy ezzel igen kényes kérdéshez nyúlok, de azt hiszem többre megyünk, hogy ha a boncoló orvos késének határozott vágásával a dolog értelmi góchához hatolva lehántjuk a felesleges szentimentalizmus háncsait. Az igazság az, hogy hátrány olyan családba születni, ahol a szülők csak törve beszélnek az angolt, és ahelyett, hogy a befogadó ország kultúrájából a legtöbbet és a legjobbat nyújtanak gyermeküknek, egyfajta hortobágyi csikós-fokos ál-romantikával töltik a gyereket, aki idegennek és kissé megbélyegzettnek érzi magát, mikor iskolás korba kerülve azt veszi észre, hogy csúfolták, mert neki idegen akcentusa van, és nem úgy éli át kortársai kis örömeit és bánatait, mint aki közülük való. Nem egy magyar családot ismerek, ahol a gyermek első nyelve a magyar volt, és az angol használatát egyfajta hisztérikus borzalommal kerülték, mert attól tartottak, hogy ha angolul beszélnek, a gyermek sohasem fog magyarul megtanulni. Minden egyes esetben épp az ellenkezője történt.

N. Bandit ötéves korában ismertem meg a Boston melletti Doverben, Massachusetts-ben. Anyja is, apja is magyar. Csak magyarul beszéltek a gyerekek első elemista koráig. A gyerek elbeszélhetetlen kisebbrendűségi érzésen és megaláztatáson esett át, mert alig tudott valamit angolul, mikor iskolába került. Oly fokozott volt benne a kortársaival való azonosulási vágy, hogy minden lelki energiáját az angol elsajátítására fordította, ami két év alatt sikerült is neki. Csak hogy többé egy magyar szót nem tudott kimondani. Ez, a ma húszas évej elején álló fiatalember alig ért valamit magyarul, és a legnagyobb zavarba esik, ha valaki megkérdi tőle, miért nem foglalkozik szülei nyelvével. Egyszer bizalmasan bevallotta, hogy éveken át szégyellte magát az amerikai iskolában, mert ő „idegennek” számított. Gúnynevei voltak; irás-olvasásból rossz jegyeket vitt haza, és egész fiatalkori tapasztalata nyelv-ellenessé tette. Többször bukott latinból és franciából, és a nem verbális tárgyakban tett ki magáért elsősorban, mint a számtan, vegytan és fizika, meg a sportok területén. N. Bandi esete nem izolált hanem rendkívül tipikus; csak közvetlen ismerőseim körében ismerek két tucat családot, ahol ez az eset áll fenn. A szülők minden egyes esetben kezüket tördelve kérdezik a nyelvészt, a lélektani szakembert, és a háziorvost: „Hol végettük el? Hol hibáztuk el Bandika nevelését?” Vagy: „Mi igazán mindent elkövettünk, hogy jó magyar ember legyen belőle, angol gyermekrímek helyett a *Toldit* olvastuk neki már hároméves korában, tudta is egy darabig, de hétéves kora óta, mintha elválták volna, meg sem szólal magyarul.”

Sokkal szerencsésebbek azok a családok, amelyekben a szülők egyenrangú angol nyelvtudás mellett nem erőltetik a magyar nyelvet, hanem mintegy kívánatossá és érdekessé teszik azt gyermekeik számára. Tipikus példa a Connecticut államban élő G. család, ahol a könyvtáros apa és angol tanárnő magyar anyja két gyermeke tökéletesen kétnyelvű, azaz bilingvis lett az évek folyamán. Előfeltétele ennek az is, hogy a szülők egymás között is beszéljék az angolt és a magyart, felváltva, s egyik nyelvnek ne legyen valamiféle misztikus, titkolódzó, kiváltságos szerepe a másik mellett. Sok magyar család elköveti azt a műhibát, hogy a magyart „bizalmas beszélgetésekre” használja, az angolt pedig köznapi célokra. Egy chicagói családdal történt, hogy miután a magyar volt a „szülői titkok nyelve”, az egyik gyermek teljesen elbizonytalanodott és megundorodott tőle, míg a másik egyfajta fanatikus révületbe esett, és magyarul csak különleges közmondásokat, verssorokat, énekeket és emotív jellegű frázisokat tanult meg. A fent említett connecticuti család teljes józansággal tizenkét hónapos koruk óta arra oktatta a két kislányt, hogy „amerikai bácsival és néniel angolul kell beszélni, az iskolában is úgy fogtok a gyerekekkel, velünk beszélhettek, ahogy jólesik, és ha magyar bácsi vagy néni jön a házhoz, akkor magyarul kell beszélni.” Vagyis a két kislány a nyelvek használatát a társadalmi helyzettől tette függővé két éves kora óta. Sokat segít a G. családon, hogy miután jobb módban élnek az átlagnál, megengedhetik maguknak, hogy nyaranta Magyarországon töltsenek egy-egy hónapot, ahol a gyerekek megint csak „természetesen” kapcsolódnak a magyar nyelvhez, és nem valamely szülői szeszélynek tűnő kényszerhelyzet folytán.

Tizenöt éves amerikai nyelvészeti és irodalmi tájékozódásaim során alkalmam volt megfigyelni számos emigráns magyar kultúregyesületet, és a bennük keletkezett emigráns csoportokat is. Általános törvényszerűségként ez vonható le: Minél műveltebbek a szülők az angol nyelvű irodalomban, zenében, filozófiában, színházi és képzőművészeti életben, annál nagyobb a hitelük a magyar kérdéseket illetően, és főleg 18-20 éves korba lépő, egyetemi tanulmányaikat kezdő gyermekeik előtt. A 18-20 éves korban óhatatlanul bekövetkező ifjonti ellenállás a „maradi” szülővel szemben hatványosan fokozódik, olyan szülő esetében, aki nemcsak az automatikus kor- és generációkülönbség miatt „morzsolódik le” értelmiségi szempontból amerikai gyermeke mögött, hanem azért is, mert nyelvi korlátozottságai miatt nem képes gyermeke tágulót értelmiségi horizontjával lépést tartani. Szándékosan választottam a 18-20 éves korhatárt, ugyanis számos látens tragédia van majdnem minden amerikai városban körülöttem, melynek napról napra szemtanúja vagyok. A büszkeségtől szikrázó szemű szülő, könnyel a szemében, ujjongva újságolja, hogy a magyar cserkész csapatba tartozó 12 éves és 14 éves fia harminc népdalt tud magyarul. Magam is meghatva hallgatom lelkes éneküket a Szent István napi disznótoros vacsora után, legyen ez Clevelandben, Ohio-ban, vagy Toronto valamely nagyobb magyar lakta külvárosában, Canadában. Óhatatlanul megesisik ugyanis, hogy jelen van egy 18-20 éves testvér is, aki unottan ásít, és hamisítatlan, benszülött észak-amerikai akcentussal odasúg a melléte unatkozó amerikai osztálytársának, akit a vacsorára hozott el, „ne aggódj, nemsokára lelépünk, én is unom már”. A gyermekkorában kétnyelvűnek felnevelt egyén tehát nem feltétlenül marad meg, mint kétnyelvű kultúrtényező, ha egyszer az önállóság útjára lépett.

A kérdés brutális, egyszer s mindenkorai „megoldása” persze az lenne, ha minden külföldön élő magyar hazaköltözne Magyarországra, vagy ha a magyart hivatalos társ-nyelvvé lehetne mindenütt tenni, ahol legalább ötezer magyar él, hogy ezáltal a nyelv bírása kézzelfogható anyagi érték, „haszon” legyen a beszélő számára. Ez azonban lehetetlen.

Tizenöt éves megfigyeléseim és szakmai tanulmányaim alapján kialakult véleményem, hogy az anyanyelvi fennmaradás útkeresői téves úton járnak, mikor a magyar anyanyelvűség fenntartását mesterséges, vagyis egyoldalú módon igyekeznek megvalósítani. Mesterséges fenntartási kísérletnek érzek minden olyan törekvést, mely a magyar nyelvet a befogadó ország nyelvével független létezési és önkifejezési formának állítja be, amelynek megőrzése valamiféle örökölt „morális” kötelesség. Vagy előbb, vagy utóbb, de az ilyen megőrzési kísérletnek alávetett egyén élete egyik vagy másik kritikus korszakában okvetlen valamiféle lelki sérülést szenved; vagy elégtelenség éri magát mint „magyar”, vagy kisebbségi érzései lesznek mint „amerikainak”. Szerintem az anyanyelvet nem szabad mestersé-

gesen ápolni, mert akkor már nem anyanyelv. Az „anyanyelv” lényege az egyén életében más nyelvekkel szemben éppen az, hogy tudattalanul sajátítódik el, mint-egy játszva és boldogan, az egyén tudatos energiájának és koncentrálóképeségének kiaknázása nélkül. A magyar szülők családjában született amerikai gyermek helyzete tehát igen nehéz, és csak a szülei segíthetnek rajta. Ha tudatos elhatározással csak magyarul tanítják a gyermeket, olyan „anyanyelvet” adnak neki, mely az iskolába lépés pillanatában megszűnik boldogító „anyanyelv” lenni, és kisebb-rendűségi érzést okozó nyúggé, teherre válik. Itt merül fel a kérdés, hogy hasznos volna-e, nagyszámú jól felszerelt, és esetleg Magyarországról anyagilag támogatott iskolát tartani fenn az Egyesült Államokban. Válaszom egyértelmű *NEM*, a leghatározottabb *caveat* és lebeszélés lehet csak. Megint csak az történnék, hogy egy olyan kultúrtartalmakkal és álláspontokkal felszerelt generáció nőne fel ezekben az iskolákban, akiknek az amerikai életben való érvényesülés terén mind-az, amit tanultak vagy felesleges, vagy határozottan gátló és ártalmas lenne. Más a szerepe az otthon való tanulásnak: aki eléri, hogy iskolázása bizonyos fokán Magyarországon tartózkodhat, annak ez kimondottan előny, de legyünk őszinték: csak akkor, ha az illető nem nyelvi kötöttségű nemzetközi szakmában kapja ezt a tipikusan „hazai” kiképzést. Vagyis: már egyetemista korában lévő fiatal amerikai magyar nagyon is sikeresen érvényesülhet a befogadó országban, ha zenei kiképzésére, matematikai kiképzésére, avagy bábszínház technikus-i kiképzésére Magyarországon töltött két esztendő. De gondoljuk meg: ha kint akar maradni, ezt a szaktudását kint kell érvényesítenie, s ez megint csak azt jelenti, hogy elsősorban angolul. Más kérdés, ha a hivatásos nyelvészek közül valaki összehasonlító finn-ugor szakos, az jól teszi, ha Helsinkiben is, Budapestben is eltölt egy-egy vándorévet. Ez a szakma azonban erős kisebbségben van, s magán a nyelvészetben belül a finn-ugor szak talán csak négy vagy öt egyetemen reprezentált az Egyesült Államokban.

A magyar nyelv nincs egyedül utónyelvi jellegében és sorsában az Egyesült Államokban, és az anyanyelvi konferencia hazai szakemberei jól tennék, hogy ha a kutatási területeket, összehasonlító támszemponthoz megismerése végett, kitérnek az amerikai lengyel, román, német és más nyelvekre is. Ebben a ma már több, mint kétszáz milliós angol anyanyelvű országban minden más európai nyelv három-négy generáción át utónyelvi minőségben (állandó romlással) megél az utódok ajkain, s időről időre csak azért elevenül fel, mert új bevándorlók érkeznek, akik tovább folytatják az újságok és a szórvány kultúrcsoportok munkáját. A bevándorló nyelvek tehát állandóan elhalnak (egyes egyének és utódaik számára) és ugyanakkor életben maradnak, mert a bevándorlás folyamata állandó. Ez a kép se nem tragikus, se nem optimista: egyszerűen ez a *realitás*, amit mindenkinek tudomásul kell vennie. A helyzet azonban korántsem reménytelen, és az anyanyelvi konferencia hazai és kinti munkatársai hatalmas mértékben segíthetnek a magyar nyelv amerikai fennmaradására, sőt javulására és terjedésére területén, hogy ha a mesterséges-széntimentális fenntartási módszerekről áttérnek a szerves-bilingvis módszerre.

Az alábbiakban vázlatosan ismertetném a „szerves-bilingvis” módszert, ahogy az az észak-amerikai magyarságra mind elméleti, mind gyakorlati szempontból alkalmazható.

Első lépés: A gyermekkori kétnyelvűségi trauma és nyelvi depresszió elkerülése. Igen fontos, hogy a szülők a befogadó ország nyelvét beszéljék gyermekükkel az elemi iskola (6 éves kor) megkezdéséig. Ezáltal elérhető, hogy a gyermek (ellentétben a Massachusetts-i N. családdal, lásd fentebb) saját korosztálya egyenrangú tagjaként lép érintkezésbe osztálytársaival, és nem fejleszt ki magában tudatalatti ellenállást a szülők nyelvével szemben.

Második lépés: A kétnyelvűség — többnyelvűség kívánatossá tétele. A szülők könnyűszerrel elérhetik, hogy a többnyelvűség gondolatának kora, gyakorlati alkalmazásai során a gyermek ösztönszerű érdeklődéssel többnek tartsa magát, ha más nyelveken is tud. Ez Amerika-szerte igen könnyen elérhető. Majdnem minden nagyobb városban van francia könyvtár, német kultúrközpont, magyar társaság, olasz otthon stb. Idegen (nem angol) anyanyelvű szülők körzeteként vagy városi kerületenként szervezett, rendszeres érintkezésben állhatnak egymással, és elérhetik, hogy mire gyermekük első osztályba lép, tudjanak egy-egy köszöntő mondatot két-három nyelven. Bonjour Monsieur, Bonjour Madame, Comment allez-vous? Grüssgott, Guten Tag, Arrivederci, Come vai? Szervusz, Hogy vagy? Könnyen, szinte játszva elsajátítható bármely ötéves gyermek által, ha a szülők

nem mesterségesen, hanem a kellő kontextusban, a nyelvet beszélő más gyermekek és szülei társaságában, szervesen érik el ilyen és ehhez hasonló, egyszerű mondatok használatát. Az ilyen mondatok használata jutalmazható is; angol kiszínező könyvecske helyett franciát hoz a Mikulás.

Harmadik lépés: *A többnyelvűség természetessé tétele.* Minden nyelv mesterséges, ha nem használjuk valaminő kontextusban. Ha a szomszédom is amerikai magyar, és annak is törve beszéli a gyereke a magyart, nincs értelme, hogy az én gyerekem és az övé együtt pusmogjanak fele rossz-angolul és fele rossz-magyarul, hanem sokkal többre megyünk, ha a szomszédom és én, közös erővel, egy pesti gyereket, aki egy szót sem tud angolul, meghívunk ide nyaralni, és vagy az enyém, vagy az övé ugyanakkor Pestre megy egy hónapra. Ma, az úrhajózás korában egy európai út majdnem mindenkinek módjában áll; szinte nincs rá mentség, ha valaki nem utazik, főleg olyan országba, amelynek nyelvét a családjában fenn akarja tartani.

Negyedik lépés: *Az idegen nyelv nélkülözhetetlenné tétele az első nyelv szolgálatában.* A szülőnek meg kell értenie, hogy az angol az első (anya-) nyelv, és a magyar a „luxus”-nyelv, a játék, a „hasznos szórakozás”. És ennek tudomásulvétele után érheti csak el, hogy a gyermek profitálni kezd épp az angol használata szempontjából, ha jól megismeri és megérti a másik nyelv nyelvtani szerkezetét. Ezzel a lépéssel elértünk a tudatosan tanuló (14-15-16 éves) korba. Az egy nyelvű amerikai gyerek és a fiatal tanuló legnagyobb hátránya európai kortársával szemben, hogy botfűlül az idegen nyelvekhez. Az indoeurópai nyelvek eset-rendszerét képtelen megérteni, mert a morfológiai végződéseit elveszített angol anyanyelv talaján állva nem látja be, nem érti meg azok hasznát és szerepét a mondatban. Az accusativus és nominativus különbségét az angolban a szó mondattani helyzete határozza meg, mely bizonyos merevséget ad az angol mondat szórendjének, például a magyarral szemben. Ha angolul azt mondom *Jim hit Bill*, „Jim megütötte Billt”, a szórendet a mondat értelmének megváltoztatása nélkül nem cserélhetem fel. *Bill hit Jim* azt jelentené, hogy „Bill ütötte meg Jimet” míg magyarul: *Pistát Pali ütötte meg* vagy *Pali ütötte meg Pistát* egyformán ábrázolják a „jogi kérdést”, hogy ki volt az agresszor és ki az áldozat. A *Pistát Pali ütötte meg* mégis „mást jelent”, mint az egyszerűbb változata: *Pali ütötte meg Pistát* vagy *Pali megütötte Pistát*, míg természetesen mindhárom mondat helyesen képzett a magyarban.

A fentebb kivonatolt négy pont persze csak kiindulás, és lehetséges, hogy a pedagógiai gyakorlatban a lépések felcserélhetők vagy kibővíthetők.

Amit a legnagyobb hangsúllyal ki kell azonban emelnem, az a következő: az anyanyelvi megmaradás legbiztosabb módszere, leghasznosabb életterülete és ugyanakkor legfeltáratlanabb ósbozótja a *szerves kétnyelvű oktatás és a gyakorlati kontrasztív nyelvészet.*

Az amerikai magyarság előtt, nagy távlatokban, három út áll a nyelvhez kapcsolódó kulturális és tudati kibontakozás területén: az első a legátlagosabb és a legkevésbé érdekfeszítő, ez az egy nyelvűvé válás útja. 96%-ban a magyar elfelejtése és a teljes elamerikaiasodás az ára de van akí hazatér, és úgy oldja meg a kérdést. A másik út is igen gyakori, és ez a *nyelvközöttség* állapota. A beszélő magyarja angollal kevert, vagyis *magyogol*, és angolja magyarral kevert, vagyis *Hunglish*. Két akcentussal csúfított, nyelvtanilag hibás nyelvet beszél; két ápolatlan fattyú-hajtás terhét hurcolja és társadalmilag lenézett egyénné alacsonyodik mind a magyar, mind az amerikai értelmiségi körökben. Mellék esete a *magyogol-Hunglish* beszélőnek az úgynevezett „sikeres bevándorolt”, akí értelmiségi foglalkozása révén magyarságát megőrzi, és angolul is megtanul annyira, hogy a mondattan hibái eltűnnek, és csak egy „érdekesnek” tartott idegenes kiejtés marad meg, ami főleg nagyvárosban szinte természetesen vett jelenség. Ilyen bevándorlók esetében azt tapasztaltam, hogy magyar tudását az őrizte meg a legjobban, aki angolul szinte tökéletesen megtanult. Ha valaki, az ismert sznobizmusból kiindulva, azt „panaszolja”, hogy már elfelejtett magyarul, mérget lehet rá venni, hogy hibás angolt beszél.

A harmadik út „a szűk kapun át vezet”, — de ez viszont a nyelvi megmaradáson túl a nyelvj előremenetel felé. A *Hunglish-magyogol*-tól el lehet és el is kell tudni jutni a magyarul továbbgondolkodás és az angol anyanyelvi szint eléréséig.